

SA'DÎ-İ ŞİRÂZÎ'NİN GAZELLERİNDEN ÖRNEKLERLE FARŞÇA BAĞIMLI BİRLEŞİK CÜMLE ÇEŞİTLERİ

Persian Dependent Compound Sentence Types with Examples from Ghazals of Saadi-e Shirazi

Pelin Seval ESEN

Arş. Gör. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Tokat, Türkiye

Res. Assist. Dr., Gaziosmanpaşa University Faculty of Science and Letters Department of Turkish language and Literature, Tokat, Turkey

pelins.c@hotmail.com | <https://orcid.org/0000-0002-5922-5613>

i Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 24.10.2019

Kabul Tarihi / Accepted: 21.04.2020

Yayın Tarihi / Published: 30.06.2020

” Atıf / Cite as: Esen, Pelin Seval. “Sa’dî-i Şîrâzî’nin Gazellerinden Örneklerle Farşça Bağımlı Birleşik Cümle Çeşitleri”. *Mütefekkir* 7/13 (2020), 241-256. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.758012>.

© Telif / Copyright: Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Education, 68100, Aksaray, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

🔍 İntihal / Plagiarism: Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

SA'DÎ-İ ŞİRÂZÎ'NİN GAZELLERİNDEN ÖRNEKLERLE FARŞÇA BAĞIMLI BİRLEŞİK CÜMLE ÇEŞİTLERİ

Öz

İnsanlar arasında iletişim ve anlaşmayı sağlayan en küçük dil birimi, tam ve anlamlı mesaj ileten sözcükler dizisi olarak tanımlanan cümle, anlamlarına, yüklemelerine, kuruluşlarına ve yapılarına göre çeşitli türlere ayrılmaktadır. Cümleler yargı bildirir. Bazı cümlelerde bir yargı bazı cümlelerde ise birden çok yargı bulunur; buna bağlı olarak Farsça cümleler basit ve birleşik olmak üzere sınıflandırılır.

Çalışmanın konusunu oluşturan bağımlı birleşik cümleler, birleşik cümle türlerinden biridir. Bağımlı birleşik cümleler bağlaçlı veya bağlaçsız olarak çeşitli anlam ilgileriyle birbirine bağlanır; anlatılmak istenen asıl yargıyı bildiren bir temel cümle ile ona bağlı olarak kullanılan bir ya da birkaç yan cümleden oluşur. Çalışmada bu cümle türü Fars edebiyatının en büyük şairlerinden, VII/XIII. yüzyılda yaşamış, dünyaca meşhur Bostân ve Gülistân adlı eserlerin sahibi, büyük söz ustası Sa'dî-i Şîrâzî'nin gazellerinden örneklerle, on yedi başlık altında incelenmiştir. Her başlığın altında yer alan örneklerin ve şairin divanında yer alan konuyla ilgili, üçer benzer diğer örneğin sayfa numarası ve beyit numarası dipnotta verilmiştir; ayrıca ilgili örnekteki yan cümleler altı çizili olarak gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cümle, Birleşik Cümle, Bağımlı Birleşik Cümle, Sa'dî, Gazel.

Persian Dependent Compound Sentence Types with Examples from Ghazals of Saadi-e Shirazi

Abstract

The smallest language unit that provides communication and agreement between people; sentence defined as a series of words that convey complete and meaningful messages, are divided into various types according to their meaning, predicate, organization and structure. Sentences declare judgment. In some sentences there is a judgment and in some sentences there is more than one judgment. Accordingly, Persian sentences are classified as simple and unified.

The subject of the study is one of the combined sentence types. The dependent compound sentences are connected to each other with various semantics, with or without conjunctions; it consists of a basic sentence that expresses the original judgment and one or more subsidiary sentences used in connection with it. In the study type of sentence has been studied under seventeen titles with examples from the ghazals of Saadi-e Shirazi who is one of the greatest poets of Persian literature, lived in VII/XIII. century, owner of world famous work Bostan and Gulistan. The page number and couplet number of the examples under each title and three other similar examples on the subject of the poet's diwan are given in the footnote and also the side sentences in the related example are underlined.

Keywords: Sentence, Compound Sentence, Dependent Compound Sentence, Saadi, Ghazal.

GİRİŞ

Cümle, aralarında anlam, yapı ve görev ilişkisi bulunan, bazı kurallara göre bir araya gelerek bir ya da birden çok düşüncüyü, duyguyu, hareketi, olayı, isteği tam bir ifade ile belirten kelime dizisidir. Cümleyi oluşturan sözcükler veya sözcük grupları ise cümlenin ögeleri adıyla bilinir. Cümlenin tam

ve anlamlı bir mesaj iletebilmesi için özne ve yüklem olmak üzere en az iki ögeye ihtiyacı vardır, bu iki öge cümlelerin temel öğelerini oluşturur ve cümlelerin var olabilmesi için yeterlidir.¹ Bununla birlikte geçişli ve ettirgen fiillerle kurulu cümlelerin yüklemeleri her zaman nesne almak zorundadır. Bu tür cümlelerde nesne bulunmadığında anlam yarım ve eksik kalır, yine geçişli fiiller grubunda yer alan anlamları açısından nâkıs fiil olarak bilinen fiillerle kurulu cümlelerde anlamın tamamlanabilmesi için nesnenin yanında diğer bir nesneye yani ikinci nesneye ihtiyaç duyulmaktadır;² dolayısıyla bu tür cümlelerde nesne ve ikinci nesne temel öge kabul edilmektedir. Cümledeki hükmü daha geniş, daha etraflı, daha tam olarak ifade etmek için cümlede temel öğelerden başka yardımcı öğelere de yer verilir. Her zaman cümlede bulunmaları zorunlu olmayan bu öğeler, Farsçada isimsel öğelere bağlı yardımcı öğeler ve fiile bağlı yardımcı öğeler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İsimsel öğelere bağlı yardımcı öğeler sıfat, tamlayan, açıklayıcı öğeden; fiile bağlı yardımcı öğeler ise dolaylı tümleç, zarf, belirleyici, açıklayıcı ve ünlem-den oluşmaktadır.

Cümleler anlamlarına, yüklemelerine, kuruluşlarına ve yapılarına göre çeşitli türlere ayrılmaktadır: Anlamları bakımından cümleler haber, soru, emir, ünlem, dua cümlesi, ara cümle, olumlu ve olumsuz cümle; yüklemeleri bakımından cümleler isim ve fiil cümlesi; kuruluşları bakımından cümleler düz ve devrik cümle; yapıları bakımından cümleler ise basit ve birleşik olmak üzere sınıflandırılmaktadır.³ Çalışmanın konusunu oluşturan bağımlı birleşik cümleler, birleşik cümle türlerinden biridir. Birleşik cümleler yapısında birden fazla cümle bulunduran cümlelerdir. Bu cümleler bağlaçlar yardımıyla ya da bağlaçsız olarak birbirine bağlanıp art arda sıralandıklarında sıralı birleşik cümle türünü; birbiri içerisinde değişik görevler aldıklarında ise bağımlı birleşik cümle türünü oluştururlar.⁴ Çalışmada İran edebiyat tarihinin VII/XIII. yüzyılda yaşamış en ünlü simaları arasında yer alan, daha çok *Bostân* ve *Gülistân* adlı eserleriyle meşhur, Şîrâz'da dünyaya gelmiş, ilk eğitimi aynı şehirde, yükseköğrenimini Bağdat'ta Nizâmîye Medresesi'nde tamamlamış, gazel nazım türünü müstakil bir edebî tür olarak mükemmelliğe kavuşturmuş büyük söz ustası Sa'dî-i Şîrâzî'nin⁵ gazellerinden örneklerle Farsça bağımlı birleşik cümle türleri incelenmiştir.

¹ Ahmed-i Şifâî, *Mebânî-yi İlmî-yi Destûr-i Zebân-i Fârsî*, (Tahran: İntişârât-i Novîn, 1363/1984), 159; Abdulazîm Karîb-Celâl Humâyî-Reşîd Yâsemî-Meliku's-şuarâ Behâr- Bediuzzamân Furûzânfer, *Destûr-i Zebân-i Fârsî* (Penc Ustâd), (Tahran: İntişârât-i Nâhîd, 1392/2013), 261; Muharrem Ergin, *Türk Dilbilgisi* (İstanbul: Bayrak Basım, 2013), 398.

² Nimet Yıldırım, *Farsça Sözdizimi*, (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2015), 26-28.

³ M. Nazif Şahinoğlu, *Farsça Grameri* (Sarf ve Nahiv), (İstanbul: Kitabevi Yayınevi, 1997), 405.

⁴ Mehdî-yi Mişkâtuddînî, *Destûr-i Zebân-i Fârsî*, (Meşhed: İntişârât-i Dânişgâh-i Firdevsî, 1392/2013), 117-118.

⁵ Mustafa Çiçekler, "Sa'dî-i Şîrâzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 37: 405.

1. BAĞIMLI BİRLEŞİK CÜMLELER

Bağlaçlı veya bağlaçsız olarak çeşitli anlam ilgileriyle birbirine bağlanan, birinin varlığı diğerini etkileyen ve aralarında yakın ilişki bulunan cümlelerdir. Bu cümlelerde anlatılmak istenen asıl yargıyı bildiren bir temel cümle ile ona bağlı olarak kullanılan bir ya da birkaç yan cümle bulunur.⁶

Temel cümleler, bağımlı birleşik cümlelerin yüklem görevini üstlenen ve asıl yargıyı ifade eden cümlelerdir.⁷ Her bir bağımlı birleşik cümlede sadece bir temel cümle bulunur, bu temel cümle basit cümle veya sıralı birleşik cümle olabilir.⁸

Yan cümleler, temel cümlelerin anlamını belirleyen, açıklayan, sınırlandıran, tamamlayan veya genişleten cümlelerdir. Basit cümle veya sıralı birleşik cümle olabilir. Bu cümleler temel cümlelerin öznesi, nesnesi, zarfı gibi herhangi bir ögesi veya bu ögelerden herhangi birinin sıfatı, açıklayıcısı, bedeli gibi belirleyicisi olabilir. Ayrıca temel cümledeki yargının şartını, sebebini, amacını veya sonucunu açıklar.⁹

Bağımlı birleşik cümlelerde dilin kuralı gereği önce temel cümle sonra yan cümle gelir; ancak cümlelerin sıralanış düzeni bağlaçların özelliklerine, cümlelerin yapılarına, yazarın tarzına, nazım ve nesir şekline göre değişmektedir.¹⁰

Bağımlı birleşik cümleler, temel cümleyle yan cümlelerin bir araya geliş şekillerine göre türlere ayrılır.

2. BAĞIMLI BİRLEŞİK CÜMLE ÇEŞİTLERİ

2.1. Belirleyici Yan Cümlelerle Kurulu Bağımlı Birleşik Cümleler

Bu cümleler, temel cümlelerin isimsel ögelerinden herhangi birini değişik açılardan açıklayan, belirleyen ya da niteleyen yan cümlelerle kurulu bağımlı birleşik cümlelerdir.¹¹ Bu cümlelerde yan cümle ile temel cümle birbirine genellikle *که* bağlacı ile, nadir olarak da *کجا* bağlacı ile bağlanır.¹²

Yan cümlelerin temel cümlede hangi öğeye bağlı olduğunu veya hangi

⁶ Mişkâtuddînî, *Destûr-i Zebân-i Fârsî*, 118; Gulam Rıza-yi Erjeng, *Destûr-i Zebân-i Fârsî-yi İmrûz*, (Tahran: İntişârât-i Dânişgâh-i Ellâme-yi Tabâtabâyî, 1374/1995), 23; Pervîz Nâtil-i Hânlerî, *Destûr-i Zebân-i Fârsî*, (Tahran: İntişârât-i Tûs, 1392/2013), 219, 227.

⁷ Hânlerî, *Destûr-i Zebân-i Fârsî*, 227.

⁸ Husrev-i Ferîdverd, *Cumle ve Tahavvul-i Ân Der Zebân-i Fârsî*, (Tahran: İntişârât-i Sohen, 1375/1996), 98.

⁹ Huseyin İmâd-i Efşâr, *Destûr-i Sâhtimân-i Zebân-i Fârsî*, (Tahran: İntişârât-i Danişgâh-i Ellâme-yi Tabâtabâyî, 1380/2001), 226; Ferîdverd, *Cumle ve Tahavvul-i Ân Der Zebân-i Fârsî*, 94-96; Hânlerî, *Destûr-i Zebân-i Fârsî*, 219; Şahinoğlu, *Farsça Grameri (Sarf ve Nahiv)*, 563.

¹⁰ Şahinoğlu, *Farsça Grameri (Sarf ve Nahiv)*, 611; Yıldırım, *Farsça Sözdizimi*, 150.

¹¹ Erjeng, *Destûr-i Zebân-i Fârsî-yi İmrûz*, 157; Şahinoğlu, *Farsça Grameri (Sarf ve Nahiv)*, 567.

¹² Husrev-i Ferîdverd, *Destûr-i Mufessel-i İmrûz*, (Tahran: İntişârât-i Sohen, 1392/2013), 537; Şifâî, *Mebânî-yi İlmî-yi Destûr-i Zebân-i Fârsî*, 307-308; Pelin Seval Çağlayan, *Fahreddîn-i İrâkî Divanı'nda Kelime ve Cümle Bilgisi*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 235.

ögeyi açıkladığını göstermek için, eğer bu kelime veya kelime grubu belirsiz isim ise, kelimenin sonuna işaret yâsı¹³ veya yan cümlenin belirlediği kelime veya kelime grubunun başına *آن/این* işaret zamiri veya هیچ belgisiz sıfatı gelebilir¹⁴ ya da nitelenen kelime yalın halde bulunabilir:

دوستان گویند سعدی خیمه بر گلزار زن من گلی را دوست می دارم که در گلزار نیست¹⁵

Dostlar "Sa'dî, gül bahçesine çadır kur" derler; [oysa] ben gül bahçesinde olmayan bir gülü seviyorum.

افسوس خلق می شنوم در قفای خویش کاین پخته بین که در سر سودای خام شد¹⁶

İnsanların arkamdan "ham sevdaya düşmüş bu pişmiş bakın" diye alay ettiğini duyuyorum.

هلاک ما بیابان عشق خواهد بود کجاست مرد که با ما سر سفر دارد؟¹⁷

Bizim helakımız aşk çölünde olacaktır; bizimle yolculuk arzusunda olan dost nerede?

Bazen ise bir kelimenin başında *آن/این* işaret zamiri veya هر belgisiz sıfatı bulunurken sonunda da işaret yâsı bulunabilir:¹⁸

هر آدمیی که مهر مهتر در وی نگرفت سنگ خاراست¹⁹

Kendisinde senin sevgi mührün bulunmayan her insan kaya gibidir.

İşaret yâsı özel isimlere, şahıs zamirlerine, işaret ve pekiştirme zamirlerine, sayılara ve belirli isimlere gelmez:²⁰

بر من که صبحی زدهام خرقه حرام است ای مجلسیان راه خرابیات کدام است؟²¹

Sabah şarabı içen bana hırka [giymek] haramdır; ey meclistikiler hangisi meyhane yolu?

2.2. Nesne Görevli Yan Cümlelerle Kurulu Bağımlı Birleşik Cümleler

Geçişli fiil ile kurulmuş temel cümlelerin anlamını tamamlama veya açıklama maksadıyla kullanılan yan cümleler ile kurulu bağımlı birleşik cümlelerdir.²² Temel cümleye sorulan "ne?, neyi? ve kimi?" sorularına cevap verir. Nesne görevli yan cümleler tahlîlî ve terkîbî olmak üzere ikiye ayrılır.

¹³ Erjeng, *Destûr-i Zebân-i Fârsî-yi İmrûz*, 157; Yıldırım, *Farşça Sözdizimi*, 157.

¹⁴ Ferîdver, *Cumle ve Tahavvul-i Ân Der Zebân-i Fârsî*, 345; Şahinoğlu, *Farşça Grameri* (Sarf ve Nahiv), 570.

¹⁵ Sa'dî-i Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, nşr. Nasir-i Ahmedzâde, (Tahran: Neşr-i Çekâvek, 1390/2011), 527/6; benzer örnekler için bk. Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 560/11; 568/5; 586/6.

¹⁶ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 576/2; örnekler için bk. Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 566/4; 576/9; 606/11.

¹⁷ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 553/8; örnekler için bk. Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 553/11; 553/12; 560/7.

¹⁸ Ferîdver, *Cumle ve Tahavvul-i Ân Der Zebân-i Fârsî*, 345; Şahinoğlu, *Farşça Grameri* (Sarf ve Nahiv), 570.

¹⁹ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 486/7; örnekler için bk. Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 489/15; 518/17; 568/13.

²⁰ Şahinoğlu, *Farşça Grameri* (Sarf ve Nahiv), 570; Yıldırım, *Farşça Sözdizimi*, 158-159.

²¹ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 505/9; örnekler için bk. Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 515/18; 574/13; 649/13.

²² Şîfâî, *Mebânî-yi İlmî-yi Destûr-i Zebân-i Fârsî*, 338; Yıldırım, *Farşça Sözdizimi*, 167.

Tahlîlî türde genel olarak yan cümle temel cümleden hemen sonra gelir, direkt olarak fiile bağlıdır yani temel cümlede yer alan kapalı nesneyi açıklayan bir yan cümle şeklinde gelmez. Bağlaçsız olarak da kullanılan bu tür cümleler en çok که bağlacıyla veya bu bağlaçla aynı anlama gelen تا ve bağlaçlarıyla birbirine bağlanır.²³

میر ظن کز سرم سودای عشقت رود تا بر زمینم استخوان هست²⁴

Kemiğim toprak olana kadar, başımdan aşkının arzusunun gideceğini sanma.

هرگز نشنیده‌ام که بادی بوی گلی از تو خوشتر آورد²⁵

Bir rüzgârın seninkinden daha güzel bir gül kokusu getirdiğini hiç duymamışım.

Terkîbî türde genel olarak yan cümle temel cümleden önce gelir ve temel cümle içerisinde yer alan kapalı nesneyi açıklar; bu yan cümle bağımlı olduğu öge ile birlikte nesne görevini üstlenir.²⁶

داغ پنهانم نمی بینند و مهر سر به مهر آنچه بر اجزای ظاهر دیده‌اند آن گفته‌اند²⁷

Gizli yararı ve mühürlü sevgimi görmüyorlar; [ancak] dış görünüşümden gördüklerini söylerler.

هرگز نشنیده‌ام که کرده‌ست سرو آنچه تو می کنی به جولان²⁸

Servinin senin salınarak yaptığın [tesiri] yaptığını hiç duymamışım.

2.3. Dolaylı Tümleç Görevli Yan Cümlelerle Kurulu Bağımlı Birleşik Cümleler

Temel cümledeki fiilin, sıfat-fiillerin, mastarların, isim-fiillerin yani durum ve hareket bildiren fiil anlamında kullanılan bütün kelimelerin anlamını, çıkma, bulunma ve yönelme bakımından tamamlayan yan cümleler ile kurulu bağımlı birleşik cümlelerdir. Temel cümle ünlem cümlesi şeklinde de gelebilir.²⁹ Temel cümledeki bu tür kelimelere sorulan “kime?, kimde?, kimden?, neye?, nede?, nereye?, nerede?, nereden?” sorularına cevap verir.

شیراز پرغوغا شدست از فتنه چشم خوشت ترسم که آشوب خوشت برهم زند شیراز³⁰

Güzel gözünün fitnesinden dolayı Şiraz kargaşayla dolmuş; güzel fitnenin Şiraz'ı karıştırmasından korkarım.

دل هر که صید کردی نکشد سر از کمندت نه دگر امید دارد که رها شود ز بندت³¹

²³ Şifâî, *Mebânî-yi İlmî-yi Destûr-i Zebân-i Fârsî*, 341; Yıldırım, *Farsça Sözdizimi*, 168; Çağlayan, *Fahreddîn-i İrâkî Divanı'nda Kelime ve Cümle Bilgisi*, 237.

²⁴ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 522/2.

²⁵ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 560/9; örnekler için bk. Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 523/10; 560/10; 582/9.

²⁶ Şifâî, *Mebânî-yi İlmî-yi Destûr-i Zebân-i Fârsî*, 341; Yıldırım, *Farsça Sözdizimi*, 168.

²⁷ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 582/15.

²⁸ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 709/5; örnekler için bk. Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 465/20; 467/7; 601/15.

²⁹ Şifâî, *Mebânî-yi İlmî-yi Destûr-i Zebân-i Fârsî*, 350; Şahinoğlu, *Farsça Grameri (Sarf ve Nahiv)*, 620.

³⁰ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 467/16.

³¹ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 479/16; örnekler için bk. Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 267/13; 535/6; 536/4.

Avladığın gönül, kemendinden kopamaz; zincirinden kurtulma ümidi de yoktur artık.

2.4. Özne Görevli Yan Cümlelerle Kurulu Bağımlı Birleşik Cümleler

Bağımlı birleşik cümlelerin bu türünde temel cümle guzare/yüklem grubu kısmını oluşturur, yan cümle ise temel cümlede bulunmayan ni-had/özne grubu görevini üstlenir. Temel cümleye sorulan “ne? ve kim?” sorularına cevap verir. Bu yan cümleler, temel cümledeki fiilin etken, edilgen ve ek fiil olmasına göre gerçek özne, sözde özne ve isimsel özne olur. Özne görevli yan cümleler yapılarına göre tahlîlî, terkîbî ve terkîbî-tâhlîlî olmak üzere üç türde incelenir.³²

Tahlîlî türde temel cümle bir isim cümlesidir ve yan cümleden önce gelir. Yan cümle açık bir şekilde temel cümledeki öznesini verir, *که* ve bazen de *تا* bağlacıyla temel cümleye bağlanır.³³

گر حلالست که خون همه عالم تو بریزی آنکه روی از همه عالم بتو آورد نشاید³⁴

Bütün âlemin kanını dökmek sana helal olsa da bütün âlemde yüz çevirip sana yönelen kanını dökmek yaraşmaz.

دور نباشد که خلق روز تصور کنند گر بنمایی بشب طلعت خورشیدوار³⁵

Güneş gibi parlak yüzünü eğer gece gösterirsen insanların gündüz sanması tuhaf olmaz.

Terkîbî türde genel olarak önce temel cümle sonra yan cümle gelir, yan cümle temel cümle içerisinde özne görevinde yer alan *چیز* *همان*, *هر*, *این*, *آن* gibi bağımlı öğeyi açıklar, bu yan cümle bağımlı olduğu öğe ile özne görevini üstlenir.³⁶

چه روی است آن که پیش کاروان است مگر شمعی به دست ساروان است³⁷

Kervanın önünde nasıl bir yüz vardır? Adeta kervancının elinde bir mum vardır.

بخت جوان دارد آن که با تو قرینست پیر نگرده که در بهشت برینست³⁸

Sana yakın olanın genç bahtı olur; en yüce cennette olduğu için yaşlanmaz.

Terkîbî-tâhlîlî türde yan cümle temel cümleden önce gelir. Cümlelerin başında *آن*, *هر* *چه* gibi bir birleşik bağlaç vardır, yan cümle

³² Şifâî, *Mebânî-yi İlmî-yi Destûr-i Zebân-i Fârsî*, 359; Ferîdverdi, *Cumle ve Tahavvul-i Ân Der Zebân-i Fârsî*, 353; Şahinoğlu, *Farşça Grameri (Sarf ve Nahiv)*, 592; Yıldırım, *Farşça Sözdizimi*, 180; Çağlayan, *Fahreddîn-i İrâkî Divanı'nda Kelime ve Cümle Bilgisi*, 240.

³³ Şifâî, *Mebânî-yi İlmî-yi Destûr-i Zebân-i Fârsî*, 361-362; Hânlerî, *Destûr-i Zebân-i Fârsî*, 254; Şahinoğlu, *Farşça Grameri (Sarf ve Nahiv)*, 589.

³⁴ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 612/3.

³⁵ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 622/8; örnekler için bk. Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 468/2; 469/6; 471/3.

³⁶ Şifâî, *Mebânî-yi İlmî-yi Destûr-i Zebân-i Fârsî*, 372; Yıldırım, *Farşça Sözdizimi*, 180.

³⁷ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 507/11.

³⁸ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 510/10; örnekler için bk. Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 468/17; 508/9; 507/17.

چه هر، چه *gibi kapalı olan bağımlı ögeyi açıklar ve açıkladığı bu bağımlı öge ile birlikte temel cümlelerin öznesi olur.*³⁹

تا مرا با نقش رویش آشنایی اوفتاد هرچه می بینم بچشم نقش دیوار آمدست⁴⁰

Onun yüzünün nakşına aşına olduğumdan beri gördüğüm her şey gözüme duvardaki resim gelmektedir.

هر آنچه بر سر آزادگان رود زیباست علی الخصوص که از دست یار زیباخوست⁴¹

Özgürlerin başına ne gelirse gelsin güzeldir, özellikle de güzel huylu sevginin elinden [gelirse].

2.5. Yüklem Görevli Yan Cümlelerle Kurulu Bağımlı Birleşik Cümleler

Bu tür cümlelerde temel cümlelerin fiili her zaman bir ek fiildir. Yan cümle temel cümlede müsned⁴² yerine kullanılan, این، هر، چه، همان، چیز، چنان، چنین، آن، این، هر، چه، همان، چیز، چنان، چنین، این، هر، چه، *gibi bir bağımlı ögenin açıklayıcısı şeklinde gelir ve bu açıklayıcı yan cümle ile birlikte bağımlı birleşik cümlelerin yüklemine oluşturur.*⁴³

دیده را فایده آنست که دلبر بیند ور نبیند چه بود فایده بینایی را⁴⁴

Gözün faydası sevgiliyi görmesidir; göz eğer sevgiliyi görmezse görmenin ne faydası var?

من چه در پای تو ریزم که خورای تو بود سر نه چیز است که شایسته پای تو بود⁴⁵

Senin ayağına sana layık ne saçayım? Baş senin ayağına layık bir şey değildir.

2.6. Zaman Zarfı Görevli Yan Cümlelerle Kurulu Bağımlı Birleşik Cümleler

Temel cümledeki olayın, durumun, hareketin gerçekleştiği zamanı belirleyen yan cümleler ile kurulu bağımlı birleşik cümlelerdir. Temel cümle ile yan cümlede gerçekleşen olaylar birbiriyle eş zamanlı olabilir, ardı ardına, önce veya sonra gerçekleşebilir. Yan cümle başlangıç, bitiş veya süreklilik anlamı taşıyabilir.⁴⁶ Yan cümlelerin ifade ettiği zaman kavramına göre، که، وقتی که، (-inca، -dıkça) gibi، چون، چو، که، (-ken، -diğında) gibi، موقی که، زمانی که، هنگامی که، آندم که، آنکه که از وقتی که، (-ar armaz) به محض این که، به مجرد این که، همین که، همین طور که، *gibi،*

³⁹ Şifâî, *Mebânî-yi İlmî-yi Destûr-i Zebân-i Fârsî*, 371; Hânlerî, *Destûr-i Zebân-i Fârsî*, 254-255; Şahinoğlu, *Farsça Grameri (Sarf ve Nahiv)*, 591.

⁴⁰ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 494/17.

⁴¹ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 512/5; örnekler için bk. Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 486/3; 489/5; 496/3.

⁴² Müsned: Ek fiilden hemen önce gelen ve ek fiille çekimlenmiş isim, sıfat, zamir, zarf gibi isim soylu bir kelime ya da kelime grubuna denir.

⁴³ Hânlerî, *Destûr-i Zebân-i Fârsî*, 255; Ferşidverd, *Cumle ve Tahavvul-i Ân Der Zebân-i Fârsî*, 350; Şahinoğlu, *Farsça Grameri (Sarf ve Nahiv)*, 606; Çağlayan, *Fahreddîn-i İrakî Divanı'nda Kelime ve Cümle Bilgisi*, 242.

⁴⁴ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 472/12.

⁴⁵ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 601/19; örnekler için bk. Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 470/16; 505/1; 506/14.

⁴⁶ Şifâî, *Mebânî-yi İlmî-yi Destûr-i Zebân-i Fârsî*, 398; Ferşidverd, *Cumle ve Tahavvul-i Ân Der Zebân-i Fârsî*, 311; Yıldırım, *Farsça Sözdizimi*, 210.

تا وقتی که، تا مدتی که، تا این (gibi) (-dığından itibaren) gibi، از آن زمان که، از آن روز که، از موقعی که (dan) پس از آن که، بعد از آن که، از آن پس که (gibi) (-dek, -değın, -ıncaya kadar) gibi، قبل از آن که، از آن پیش که (gibi) (-dan önce) gibi bağlaçlarla birbirine bağlanır.⁴⁷

تا گل روی تو دیدم همه گلها خارند تا ترا بار گرفتم همه خلق اغیارند⁴⁸

Senin gül yüzünü gördükten sonra bütün güller dikendir; seni kendime var seçtiğimden beri bütün insanlar yabancısıdır [bana].

وقتی دل سودایی می رفت به بستانها بی خویشتم کردی بوی گل و ریحانها⁴⁹

Âşık gönül bağa bahçeye gittiğinde, güllerin ve reyhanların kokusu beni kendimden geçirdi.

2.7. Yer Zarfı Görevli Yan Cümlelerle Kurulu Bağımlı Birleşik Cümleler

Temel cümlede ifade edilen olayın, durumun, hareketin gerçekleştiği, başladığı, bittiği veya devam ettiği yeri belirleyen yan cümleler ile kurulu bağımlı birleşik cümlelerdir. Temel cümle içerisinde yer zarfı görevinde kullanılan bir bağımlı öge bulunur ve gelen yan cümle açıkladığı bağımlı ögeyle birlikte temel cümlede yer zarfı görevli yan cümlesi olur.⁵⁰

آنجا که، نقطه ای که، مکانی که، محلی که، در جایی که، اینجا (gibi) yer anlamı taşıyan bağlaçlarla bağlanır.⁵¹ هر جا که هر جا که

هر جا که تو بگذری بدین خوبی کس شک نکند که سرو بستانها⁵²

Bu güzellikle geçtiğin her yerde, kimse senin bir bahçe servisi olduğundan şüphe etmez.

تا دل به تو پیوستم راه همه درستم جایی که تو بنشین بیس فتنه که برخیزد⁵³

Gönlü sana bağladığımdan beri bütün yolları kapattım; olduğun yerde çok fazla fitne çıkar.

2.8. Sebep Zarfı Görevli Yan Cümlelerle Kurulu Bağımlı Birleşik Cümleler

Temel cümlede ifade edilen olayın, durumun, hareketin sebebini açıklayan yan cümleler ile kurulu bağımlı birleşik cümlelerdir.⁵⁴ Temel cümlede soruların “neden?, niçin?, hangi sebeple?, ne yüzden?” sorularına cevap verir.

⁴⁷ Ferişidverd, *Destûr-i Mufessel-i İmrûz*, 539; Şahinoğlu, *Farşça Grameri (Sarf ve Nahiv)*, 632-640.

⁴⁸ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 586/7.

⁴⁹ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 474/10; örnekler için bk. Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 474/10; 522/4; 586/15.

⁵⁰ Şîfâî, *Mebânî-yi İlmî-yi Destûr-i Zebân-i Fârsî*, 366; Ferişidverd, *Cumle ve Tahavvul-i Ân Der Zebân-i Fârsî*, 311; Şahinoğlu, *Farşça Grameri (Sarf ve Nahiv)*, 643; Çağlayan, *Fahreddîn-i Irâkî Divanı'nda Kelime ve Cümle Bilgisi*, 245.

⁵¹ Ferişidverd, *Cumle ve Tahavvul-i Ân Der Zebân-i Fârsî*, 311.

⁵² Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 524/11.

⁵³ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 563/6; örnekler için bk. Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 524/11; 545/5; 586/5.

⁵⁴ Şîfâî, *Mebânî-yi İlmî-yi Destûr-i Zebân-i Fârsî*, 472; Şahinoğlu, *Farşça Grameri (Sarf ve Nahiv)*, 677; Yıldırım, *Farşça Sözdizimi*, 240.

که، چو، چرا که، زیرا که، چون که، از این که، از این رو که، از Yan cümle temel cümleye gibi bağlaçlarla bağlanır.⁵⁵

براه عقل برفتند سعدیا بسیاری که ره به عالم دیوانگان ندانستند⁵⁶

Ey Sa'dî, çocukları mecnunlar âleminin yolunu bulamadıkları için akıl yoluna gittiler.

هم طرفه ندارم اگرم بازنوازی زیرا که عجب نیست نکویی ز نکویی⁵⁷

İyilikten iyilik [doğması] tuhaf olmayacağı için eğer beni tekrar sevip okşarsan şaşırımam.

2.9. Maksat Zarfı Görevli Yan Cümlelerle Kurulu Bağımlı Birleşik Cümleler

Temel cümlede ifade edilen olayın, durumun, hareketin meydana geliş amacını açıklayan yan cümleler ile kurulu bağımlı birleşik cümlelerdir.⁵⁸ Temel cümleye sorulan “hangi amaçla?” veya “ne amaçla?” sorularına cevap verir.

En çok ve ta için bu bağlaçlarıyla birbirine bağlanan bu cümlelerde için için gibi bağlaçlar da kullanılır.⁵⁹

چشم عاشق نتوان دوخت که معشوق نبیند پای بلبل نتوان بست که بر گل نسراید⁶⁰

Sevgiliyi görmesin diye aşğın gözü kapatılamaz; gül için ötmesin diye bül-bülün ayağı bağlanamaz.

بگذار تا مقابل روی تو بگذریم دزدیده در شمایل خوب تو بنگریم⁶¹

İzin ver de yüzünün karşısına geçelim, gizli gizli güzel yüzüne bakalım.

2.10. Sonuç Zarfı Görevli Yan Cümlelerle Kurulu Bağımlı Birleşik Cümleler

Temel cümlede gelişen olayın, durumun, hareketin sonucunu ifade eden yan cümlelerle kurulu bağımlı birleşik cümlelerdir.⁶² İki grupta incelenir. İlk grupta olan cümleler birbirlerine ta için gibi bağlaçlarla bağlanır ve bağlı oldukları cümle direkt olarak temel cümlelerin sonucunu verir. İkinci grupta olan cümleler ise birbirine ta için gibi bağlaçlarla bağlanır ve cümleye sonuç

⁵⁵ Şifâî, *Mebânî-yi İlmî-yi Destûr-i Zebân-i Fârsî*, 380-385; Ferîdverdi, *Cümle ve Tahavvul-i Ân Der Zebân-i Fârsî*, 335; Çağlayan, *Fahreddin-i İrâkî Divanı'nda Kelime ve Cümle Bilgisi*, 247.

⁵⁶ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 575/6.

⁵⁷ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 747/3; örnekler için bk. Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 464/9; 553/14; 611/15.

⁵⁸ Şifâî, *Mebânî-yi İlmî-yi Destûr-i Zebân-i Fârsî*, 498; Şahinoğlu, *Farsça Grameri (Sarf ve Nahiv)*, 682; Yıldırım, *Farsça Sözdizimi*, 257.

⁵⁹ Şifâî, *Mebânî-yi İlmî-yi Destûr-i Zebân-i Fârsî*, 504-505; Ferîdverdi, *Cümle ve Tahavvul-i Ân Der Zebân-i Fârsî*, 298; Şahinoğlu, *Farsça Grameri (Sarf ve Nahiv)*, 682.

⁶⁰ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 612/4.

⁶¹ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 703/2; örnekler için bk. Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 519/15; 622/9; 711/11.

⁶² Şifâî, *Mebânî-yi İlmî-yi Destûr-i Zebân-i Fârsî*, 516; Şahinoğlu, *Farsça Grameri (Sarf ve Nahiv)*, 686.

anlamıyla birlikte nicelik ve nitelik anlamı kazandırır.⁶³

Sonuç zarfı görevli yan cümleler maksat görevli ve miktar zarfı görevli yan cümlelerle karıştırılmaktadır. Yan cümle kaldırıldığında temel cümle tam bir anlam ifade ediyor ve bağlaçtan sonra sonuçta, sonuç olarak (در نتیجه) ifadesi getirilebiliyorsa o cümle sonuç zarfı görevli yan cümledir.⁶⁴

جهد بسیار بکردم که نگویم غم دل عاقبت جان به دهان آمد و طاقت برسد⁶⁵

Gönül gamını söylememek için o kadar çok çabaladım ki sonunda canım ağzıma geldi, gücüm tükendi.

چندان دل مشتاقان برپود لب لعلت کاندر همه شهر اکنون دل نیست که برآید⁶⁶

Kırmızı dudağın, o kadar çok aşığın gönlünü çaldı ki tüm şehirde çalınacak bir gönül kalmamıştır artık.

2.11. Nitelik Zarfı Görevli Yan Cümlelerle Kurulu Bağımlı Birleşik Cümleler

Temel cümlede ifade edilen olayın, durumun, hareketin nasıl ne şekilde ne tarzda ve ne durumda gerçekleştiğini gösteren yan cümlelerle kurulu bağımlı birleşik cümlelerdir.⁶⁷

Yan cümle temel cümleye که، چو، چون، همانطوری که، در حالی که، به نحوی که، به طوری که، چو، چو، چون، همانطوری که، بی آن که، بدون آن که، چنان که، به نوعی که، بر İnsan که، به روشی که gibi bağlaçlarla bağlanır.⁶⁸

تو همچنان دل شهری به غمزه ای بری که بندگان بنی سعد خوان یغما را⁶⁹

Kulların Benî Sa'd b. Bekr'in sofrasını yağmaladığı gibi sen de bir gamzenle bir şehrin gönlünü alıp götürdün.

من ای گل دوست می دارم ترا کز بوی مشکینت چنان مستم که گویی بوی یار مهربان آید⁷⁰

Ey gül, ben seni seviyorum; senin misk kokunla öyle sarhoşum ki sanki şefkatli sevgilinin kokusu gelir.

2.12. Zıtlık Bildiren Yan Cümlelerle Kurulu Bağımlı Birleşik Cümleler

Temel cümledeki olayın, durumun, hareketin aksini ifade eden yan cüm-

⁶³ Şifâî, *Mebânî-yi İlmî-yi Destûr-i Zebân-i Fârsî*, 530,536; Şahinoğlu, *Farsça Grameri (Sarf ve Nahiv)*, 689; Yıldırım, *Farsça Sözdizimi*, 263; Çağlayan, *Fahreddîn-i Irâkî Divanı'nda Kelime ve Cümle Bilgisi*, 250.

⁶⁴ Şahinoğlu, *Farsça Grameri (Sarf ve Nahiv)*, 686.

⁶⁵ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 609/16.

⁶⁶ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 612/8; örnekler için bk. Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 481/17; 761/1; 791/4.

⁶⁷ Şifâî, *Mebânî-yi İlmî-yi Destûr-i Zebân-i Fârsî*, 591; Ferîdverd, *Cumle ve Tahavvul-i Ân Der Zebân-i Fârsî*, 318; Şahinoğlu, *Farsça Grameri (Sarf ve Nahiv)*, 648.

⁶⁸ Şifâî, *Mebânî-yi İlmî-yi Destûr-i Zebân-i Fârsî*, 593-597; Ferîdverd, *Destûr-i Mufessel-i İmrûz*, 539; Şahinoğlu, *Farsça Grameri (Sarf ve Nahiv)*, 648.

⁶⁹ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 464/13.

⁷⁰ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 617/5; örnekler için bk. Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 483/1; 625/17; 655/10.

veya miktar açısından da yapılabilir; ancak bu cümle türünde asıl maksat temel cümle ile yan cümlede ifade edilen olayları mukayese etmektir.⁷⁹

چون، چنان که، همانطور که، به همان ترتیب که، همچنان که، همان قدر که، هرچه، هر چند، مانند این که
تو نه مثل آفتابی که حضور و غیبت افتد دگران روند و آیند و تو همچنان که هستی⁸¹ **gibi** bağlaçlarla kurulur.⁸⁰ مثل این که

Sen görünüp kaybolan bir güneş değilsin; diğerleri gelirler ve giderler [oysa] sen olduğun gibi [kalışın].

چون می روشن در آنگینه صافی **gibi** خوشی جمیل از جمال روی تو پیدا⁸²
[Güzel yüzün] saf bir aynada aşikâr olduğu gibi güzel huyun da yüzünün güzelliğinden bellidir.

2.15. Açıklayıcı Yan Cümlelerle Kurulu Bağimli Birleşik Cümleler

Temel cümlede herhangi bir görevde kullanılmış ögenin içeriğini, aslını veya niteliğini açıklamak amacıyla kullanılan yan cümlelerle kurulu bağimli birleşik cümlelerdir. Belirleyici görevli ve nesne görevli yan cümlelere benzerdir; ancak açıklayıcı yan cümlelerle kurulu bağimli birleşik cümlelerde temel cümle tek başına bir anlam ifade eder ve yan cümlelerin kaldırılması anlam bozukluğuna sebep olmaz. Yine belirleyici yan cümlelerde belirlenen ögeye işaret yâsı gelirken bu türde işaret yâsı kullanılmaz. Yan cümleyi temel cümleye bağlayan tek bağlaç **که** bağlacıdır;⁸³ ayrıca yan cümleyle temel cümle noktalama işaretleri veya vurguyla da birbirine bağlanabilir.

دیگر از آن جانب نماز نباشد **گر** تو اشارت کنی که قبله چینیست⁸⁴
Eğer sen "kible böyledir" diye işaret etsen o taraftan başka yöne namaza durmam.

بسرو گفت کسی میوه ای نمی آری **جواب** داد که آزادگان نمی دستند⁸⁵
Biri serviye "bir meyve de mi vermiyorsun?" dedi; "özgürler fakirdir" diye cevap verdi.

2.16. Bedel Görevli Yan Cümlelerle Kurulu Bağimli Birleşik Cümleler

Temel cümle içerisinde **این، هر** gibi belgisiz bir zamirden veya bu belgisiz zamirlerin içerisinde bulunduğu **همان، همین، هرچه** gibi birleşiklerden oluşan bir bağimli öge bulunur; bu bağimli öge temel cümlede bir ögenin yerini tutar, gelen yan cümle bu bağimli ögenin kapalılığı açıklar, kapalılığı açıklama

⁷⁹ Şifâî, *Mebânî-yi İlmî-yi Destûr-i Zebân-i Fârsî*, 607, 609; Şahinoğlu, *Farsça Grameri (Sarf ve Nahiv)*, 667; Yıldırım, *Farsça Sözdizimi*, 294.

⁸⁰ Ferîdverd, *Destûr-i Mufessel-i İmrûz*, 539; Şahinoğlu, *Farsça Grameri (Sarf ve Nahiv)*, 667.

⁸¹ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 752/2.

⁸² Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 463/2; örnekler için bk. Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 468/11; 523/19; 502/13.

⁸³ Şifâî, *Mebânî-yi İlmî-yi Destûr-i Zebân-i Fârsî*, 621-622; Şahinoğlu, *Farsça Grameri (Sarf ve Nahiv)*, 696; Yıldırım, *Farsça Sözdizimi*, 299-300.

⁸⁴ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 150/11.

⁸⁵ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 575/5; örnekler için bk. Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 618/19; 665/18; 727/3.

amacıyla kullanılan bu cümle bedel görevli yan cümledir. Bu yan cümle anlamını açıkladığı bağımlı öge ile birlikte temel cümlede yerini tuttuğu öge görevinde kullanılır.⁸⁶ Yan cümle temel cümleye که bağlacı ile bağlanır. Bu yan cümleler, öznenen, müsneden, nesneden, dolaylı tümleçten, zarftan, muzâfun ileyhten/tamlayandan, sıfattan veya münâdâdan/seslenme sözcük grubu bedel olabilir.⁸⁷

Öznenen bedel:

این که تو داری قیامتست نه قامت وین نه تبسم که معجز است و کرامت⁸⁸

Senin sahip olduğun kıyamettir, boy değil ve bu, tebessüm değil; mucize ve keramettir.

Müsneden bedel:

پری رویا چرا پنهان شوی از مردم چشمم پری را خاصیت آنست کز مردم نمان باشد⁸⁹

Ey peri yüzlü neden insanlardan gizlenirsin? Perinin özelliği insanlardan gizli olmasındır.

Nesneden bedel:

آنکه گویند بعمری شب قدری باشد مگر آنست که با دوست پایان آرند⁹⁰

Ömürde bir kadir gecesi olduğunu söylerler; belki de dostla birlikte sona erendir.

Dolaylı tümleçten bedel:

دگر به هر چه تو گویی مخالفت نکنم که بی تو عیش میسر نمی شود ما را⁹¹

Sensiz yaşamak bizim için imkânsız olduğundan, söylediğin hiçbir şeye karşı gelmem artık.

Zarftan bedel:

نی که می نالد همی در مجلس آزادگان زان همی نالد که بر وی زخم بسیار آمدست⁹²

Özgürlerin meclisinde sürekli inleyen ney, çok yara aldığı için daima inler.

Sıfattan bedel:

حال از دهان دوست شنیدن چه خوش بود یا از دهان آن که شنید از دهان دوست⁹³

Hâlini hatırımı dostun ağzından duymak ne güzeldir ya da dostun ağzından duyan ağzından [duymak ne güzeldir].

Muzâfun ileyhten bedel:

⁸⁶ Ferîdverd, *Cumle ve Tahavvul-i Ân Der Zebân-i Fârsî*, 349-351; Erjeng, *Destûr-i Zebân-i Fârsî-yi İmrûz*, 159-160; Yıldırım, *Farsça Sözdizimi*, 304-305.

⁸⁷ Erjeng, *Destûr-i Zebân-i Fârsî-yi İmrûz*, 160; Şahinoğlu, *Farsça Grameri (Sarf ve Nahiv)*, 580; Çağlayan, *Fahreddîn-i İrâkî Divanı'nda Kelime ve Cümle Bilgisi*, 259.

⁸⁸ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 539/10; örnekler için bk. Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 512/5; 523/16; 529/18.

⁸⁹ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 567/12; örnekler için bk. Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 525/4; 529/8; 531/10.

⁹⁰ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 586/8; örnekler için bk. Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 474/3; 553/5; 498/17.

⁹¹ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 464/9; örnekler için bk. Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 477/7; 478/18; 497/7.

⁹² Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 495/6; örnekler için bk. Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 492/15; 518/14; 639/8.

⁹³ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 518/1; örnekler için bk. Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 553/12; 646/16; 673/2.

ور بتیغم بزنی با تو مرا خصمی نیست خصم آنم که میان من و تیغت سپرست⁹⁴

Beni kılıca vursan da sana düşmanlığım yoktur; ben benimle senin kılıcın arasına siper olanın düşmaniyim.

Münâdâdan bedel:

ای که دلم بردی و جان سوختی در سر سودای تو شد روزگار⁹⁵

Ey gönlümü çalıp canımı yakan, günlerim senin sevdanın yolunda gelip geçti.

Örnek cümlede yan cümle gizli آن zamirinden bedel olup onun yerine geçmiştir.

2.17. Şart Görevli Yan Cümlelerle Kurulu Bağimli Birleşik Cümleler

Şart görevli yan cümlelerle kurulu bağimli birleşik cümlelerde temel cümlede ifade edilen olayın, durumun, hareketin meydana gelmesi yan cümledeki kavramın gerçekleşmesine bağlıdır;⁹⁶ bu cümleler arasında ayrıca sebep-sonuç ilgisi de bulunur, yan cümlede verilen sebep, temel cümledeki sonucu meydana getirir.⁹⁷

En çok اگر bağlacının ve onun kısaltılmış şekillerinin, ار، ر، ار، گر، kullanıldığı bu cümlelerde اگر bağlacı ile aynı anlama gelen تا، چنانچه، هر آینه، هر گاه، چون، اگر، gibi bağlaçlar da kullanılır.⁹⁸

دامن دولت جاوید و گریبان امید حیف باشد که بگیرند و دگر بگرارند⁹⁹

Ebedî bahtın eteğini ve ümidin yakasını tutar ve ondan sonra bırakırlarsa yazık olur.

لبهای تو خضر اگر بدیدی گفتی لب چشمه حیات است¹⁰⁰

Eğer Hızır senin dudaklarını görseydi, dudağının hayat çeşmesi olduğunu söylerdi.

SONUÇ

Çeşitli duygu, düşünce, istek ve dilekleri ifade etmeye yarayan sözcük dizisine cümle adı verilmektedir. Cümleler anlamlarına, yüklemelerine, kuruluşlarına ve yapılarına göre çeşitli türlere ayrılmaktadır: Anlamları bakımından cümleler haber, soru, emir, ünlem, dua cümlesi, ara cümle, olumlu ve olumsuz cümle; yüklemeleri bakımından cümleler isim ve fiil cümlesi; kuruluşları bakımından cümleler düz ve devrik cümle; yapıları bakımından cümleler ise basit ve birleşik olmak

⁹⁴ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 499/16; örnekler için bk. Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 479/16; 480/3; 483/5.

⁹⁵ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 623/1; örnekler için bk. Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 501/8; 526/12; 605/21.

⁹⁶ Hânlerî, *Destûr-i Zebân-i Fârsî*, 265; Şahinoğlu, *Farşça Grameri (Sarf ve Nahiv)*, 701; Yıldırım, *Farşça Sözdizimi*, 267.

⁹⁷ Yıldırım, *Farşça Sözdizimi*, 267; Çağlayan, *Fahreddîn-i Irâkî Divanı'nda Kelime ve Cümle Bilgisi*, 261.

⁹⁸ Şifâî, *Mebânî-yi İlmî-yi Destûr-i Zebân-i Fârsî*, 548-549; Takî Vahîdiyân-i Kâmyâr, "Cumlehâ-yi Şartî Der Zebân-i Fârsî", *Mecelle-yi Zebânşenâsî*, 2 (1364/1985), 44-47.

⁹⁹ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 586/9.

¹⁰⁰ Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 491/13; örnekler için bk. Şîrâzî, *Kulliyât-i Sa'dî*, 509/3; 611/18; 635/5.

üzere sınıflandırılmaktadır. Bağımlı birleşik cümleler birleşik cümle sınıfında yer almaktadır; bir temel cümlesi ve bu temel cümleye bağlı olarak en az bir yan cümlesi bulunan cümlelere denmektedir.

Sa'dî-i Şîrâzî daha çok *Bostân* ve *Gülistân* adlı eserleriyle meşhur, gazel nazım türünü mükemmelliğe kavuşturmuş büyük Fars şairlerindedir. Farsça bağımlı birleşik cümle türleri, yaklaşık altı yüz otuz yedi adet gazel kaleme almış olan bu ünlü şairin gazellerinden örneklerle on yedi başlık altında incelenmiştir. Söz ustası şairin iyi bir eğitim almış olması; ayrıca divanındaki gazel sayısının fazla olması nedeniyle şairin gazellerinde bağımlı birleşik cümleler ile ilgili oldukça fazla ve nitelikli örneğe rastlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Çağlayan, Pelin Seval. Fahreddîn-i Irâkî Divanı'nda Kelime ve Cümle Bilgisi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Çiçekler, Mustafa. "Sa'dî-i Şîrâzî". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 37: 405-407. Ankara: TDV Yayınları, 2008.
- Efşâr, Huseyin İmâd. Destûr-i Sâhtimân-i Zebân-i Fârsî. Tahran: İntişârât-i Dânişgâh-i Ellâme-yi Tabâtabâyî, 1380/2001.
- Ergin, Muharrem. Türk Dil Bilgisi. İstanbul: Bayrak Basım, 2013.
- Erjeng, Gulam Rıza. Destûr-i Zebân-i Fârsî-yi İmrûz. Tahran: İntişârât-i Dânişgâh-i Ellâme-yi Tabâtabâyî, 1374/1995.
- Ferşidverd, Husrev. Cumle ve Tahavvul-i Ân Der Zebân-i Fârsî. Tahran: İntişârât-i Sohen, 1375/1996.
- Ferşidverd, Husrev. Destûr-i Mufessel-i İmrûz. Tahran: İntişârât-i Sohen, 1392/2013.
- Hânlerî, Pervîz Nâtil. Destûr-i Zebân-i Fârsî. Tahran: İntişârât-i Tûs, 1392/2013.
- Kâmyâr, Takî Vahîdiyân. "Cumlehâ-yi Şartî Der Zebân-i Fârsî". Mecelle-yi Zebânşenâsî, 2 (1364/1985), 44-47.
- Karîb, Abdulazîm-Humâyî, Celâl-Yâsemî, Reşîd-Behâr Melikuşşuarâ-Furûzânfer, Bediuzzamân. Destûr-i Zebân-i Fârsî (Penc Ustâd). Tahran: İntişârât-i Nâhîd, 1392/2013.
- Mişkâtuddînî, Mehdî. Destûr-i Zebân-i Fârsî. Meşhed: İntişârât-i Dânişgâh-i Firdevsî, 1392/2013.
- Şahinoğlu, M. Nazif. Farsça Grameri (Sarf ve Nahiv). İstanbul: Kitabevi Yayınevi, 1997.
- Şifâî, Ahmed. Mebânî-yi İlmî-yi Destûr-i Zebân-i Fârsî. Tahran: İntişârât-i Novîn, 1363/1984.
- Şîrâzî, Sa'dî. Kulliyât-i Sa'dî. Nşr. Nasır-i Ahmedzâde. Tahran: Neşr-i Çekâvek, 1390/2011.
- Yıldırım, Nimet. Farsça Sözdizimi. Erzurum: Fenomen Yayınları, 2015.